

Bagi István

Az ihlet

Zsenge magonc. Ocsúdott az ihlet,
 aztán gyökeret vert, mint a tölgy, masszív lett.

Én már nem...

Én már nem azon sírok
 ha valami fáj
 bánthatnak
 már nem indulok föl ezen
 szememre szivárvány
 akkor szökik
 amikor valami jó ér
 én már akkor könnyezem.

Lehet magyarázni

A bizonyítványt lehet magyarázni,
 okot másban látni, szidni a tanárt –
 jobb jegyre igényt igazán az formálhat,
 aki magát is gyomlálja, ha hibára talált.

Évforduló

Felemás érzés
 valami buta bánat:
 újabb évfordulóval
 élem túl Apámat.

De jó volna...

Jó volna az évek göncét levetni,
 harcos arcot, és kudarcot temetni,
 önfeledten ölelni,
 ölelkezve örülni,
 tiszta szívből nevetni,
 de jó volna megint
 nevetve szeretni!...

Ars poetica

Fiatalon az érzelem,
 adott kezembe tollat,
 a virággal pompás ág.
 Tollam később karddá lett,
 rajta a vésett jel: igazság.

Cs. Nagy Ibolya

Tenyérnyi ország

Horváth Arany publicisztikai kötetéről

A Kolozsváron élő újságíró, szerkesztő, a magyarózi Horváth István költő lánya, Horváth Arany korábbi, változatos műfajú könyvei után (*Ember a havason* – tévéjáték, 1978; *Fába faragott balladák* – riportkönyv, 1983; *Pontot, vesszőt nem ismerek, de a szó mind igaz* – életrajzi elbeszélés, *Csibi Istvánné Siklódi Márka vallomása*, 1985; *Kalodaének* – balladák prózában, 1993; *Kökény a hóban* – riportkönyv, 1995; *Elrabolt méltóság* – publicisztika, 1999; *A csillagok nem álmodnak* – riportok, 2002; *Halálmadár szállott a kútgémre* – publicisztika, 2008) ebben az esztendőben hosszú újságírói munkájából válogatott egy kötetre valót (*Tenyérnyi ország*), s jelent meg a könyv a baróti Tortoma Könyvkiadó gondozásában.

Nem szükséges túlzottan bonyolult etimológiai kutakodás, hogy a kiadó nevének jelentését megleljük, ők maguk fedik fel a titkot: a Tortoma-tető Erdővidék egyik legszebb dombja, ahonnan belátni az egész környéket, írják a honlapjukon, a tortoma név pedig, mintegy utalva a hely közösségi feladatára, a hely kínálta lehetőségre, vigyázó helyet, őrhelyet jelent. S ne tekintsük erőltetett magyarázatnak azt sem, hogy a „tenyérnyi ország”, a romániai magyarság sorsát, (annak legalábbis a sajtóban megjelenhető) számos, a közösséget jellemző vonását bemutatni szándékozó publicisztikai könyv szerzője, és az e sors fölött kiadóként vigyázónak, őrzőnek lenni akaró könyves műhely (bár nyilván véletlenszerűen) egymással társulhatott, de inkább: társulhatott volna? Kár ugyanis – nem hallgathatjuk el –, hogy a kiadó, mint szellemi őrhely, a kéziratgondozó, vigyázó figyelemnek, a pedig el nem hagyható, aprólékos korrektori munkának nem tudta dicséretes, talán még elégséges jelét sem adni: pedig olvasói épülésünkre szolgált volna a precízebb szöveggondozás. De a kötetben dúsan teremnek a helyesírási hibák, betűelütések, tördelési logikátlanságok, s a hol datált, hol megjelenési dátum nélküli írások a filológiai kutatás lazaságát is föltételezik. (Az ilyesféle kritikusi megjegyzések az iratlan, de nem kötelező szabály szerint általában a recenziók végére kerülnek, amolyan, a kötetminőséget alapvetően nem meghatározó toldalékként, kivéve, ha a hibák éppenséggel meghatározóak: nem a szerzőt, nem a művet, hanem, mint ebben az esetben is, a kiadói munka megbízhatóságát, (megbízhatatlanságát) példának semmiképp nem tekinthető minőségét mutatva.

Jó mégis – egy javított második kiadásban is reménykedve –, hogy megjelent a kötet, mert ideje volt ennek a válogatásnak, ideje, hogy sok évtizedes riporteri-újságírói munkálkodásának – többnyire a szerkesztőségek archívumaiba süllyedő

– eredménye olyasféle gyűjteményben kelhessen életre ismét, amely nem csupán kordokumentum, Horváth Arany esetében – hiszen első írása 1953-ban jelent meg az *Utunkban* – rendszereket átívelő korszakok tanúságtevője. De a válogatás jellege, karaktere tanúságtevője annak is: mire emlékszik, újságírói teljesítményként is legszívesebben a szerző; melyeket gondolta interjúi, riportjai, tárcái, irodalmi riportjai közül a leginkább életre galvanizálhatónak, felidézésre újra méltónak, érdemesnek, mert mások számára ma is tanulsággal, okulással szolgálónak, egyúttal a maga alkotói örömét is kifejezőnek. Ezt a múltidézést, egyben önálló szerzői kitárulkozást a kötet előszavában „tenyérnyi emlékezés”-nek nevezi az irodalomtörténész Vallasek Júlia. Találó, szellemes utalással a kötet címére, amely úgy sűríti szép metaforába a tenyérnyire zsugorodott, a tenyérben elférő nemzeti kisebbség meg a haza képét, hogy közben egy másik, érzelmi-szemléleti réteget is érzékeltetni tud: azt a hűségre boltozódó szeretetet, hazaszeretetet, mondjuk a fogalmak devalválódásának tombolása idején is, amely a tenyérben tartottnak, az övének, a sajátjának, el nem hagyhatónak érzi-gondolja-tudja a szülőföldül kapott világrészt: s a könyv alapvető, alább bővebben kifejtendő szemléleti jellemzőjét említjük most.

Horváth Arany újságírói munkája számos laphoz kötődik, 1964–1994 között a *Művelődés* kolozsvári szerkesztője, majd főszerkesztő-helyettese, interjúit, publicisztikai írásait, riportjait, társadalomrajzait a *Dolgozó Nő*, az *Új Élet*, az *Igazság*, *A Hét* közölte. 1997-ig az *Erdélyi Gazda* főszerkesztője, a *Transsylvania* című folyóirat (az Amerikai Erdélyi Szövetség negyedévi tájékoztatója) európai főmunkatársaként is dolgozott. Új kötetének írásai évtizedeket fognak tehát át, találunk benne 1980-ban megjelent riportot (*Kié vagy, Kraszna?*), de a Kötő József színháztörténésszel s versmondó parasztemberekkel készült beszélgetés még korábbi, 1979-ben született (*Igéből várat*); *A mérái csorgónál* című interjú Jagamas János zenetudóssal a Kodály-módszerről pedig 1984-es, bő harmincéves írás. S tucatnyi – említettük – a megjelenési dátum nélküli írás, másik tucatnyi a rendszerváltozás utáni cikk (Horváth Arany egyszerűbben változást említ, Sütő András diktátordöntésként aposztrofálja több művében), s ezt a szerkezeti lazaságot, e szellős kronológiát már idézett bevezetőjében Vallasek Júlia – tapintatosan, de inkább szemléleti váltásként értelmezve – úgy határozza meg: „e kis kötet írásait önmagától kínálkozó határként osztja ketté az 1989-es változás”.

S a példaként megnevezett írás esetében, a cikknek a két kor mezsgyéjét megvillantó struktúrájában egyet is értünk az irodalomtörténésszel: az *Őszi változások* Csernátonban valóban két időszávet, egyben két közhangulatot jelenít meg, egy íráson belül két korszakot s a kétségek után az örömet, a reményt. Az első rész 1989 ősze, szeptembere, a csernátони néprajzi-szabadtéri múzeum megnyitása körüli munkák, félelmek, a legális-illegális módszerek miatti bizonytalanság, ag-

godalom ideje, a második fejezet egy évvel későbbi, 1990-es, kész a múzeum, faragótábor is van, táncház is van, s már nem kell „szalmával bedugni a pince ablakát, nehogy kihallatszódjék a muzsika hangja”.

De ami igaz erre az írásra, erre a látéletre, az nem igaz az egész kötet szemléleti tónusára: hiszen szó nincs arról, hogy a könyv írásai a diktatúra után fölfénylő szabadság reménnyel átítatott publicisztikai látképei volnának. Ellenkezőleg: a „kilencvenes évek mikrotörténetei – ismét a bevezetőből idézünk –, apró társadalmi eseményei”; az „átmeneti korszak nehézségei” kivált az interjúk tanúsága szerint éppenséggel nem voltak aprók; mint ahogy az átmeneti korszakról sem igazán tudható, mettől meddig volt átmeneti, s mikortól nevezhetjük, ha nevezhetjük a rendszert stabil és megbízható demokráciának. Hiszen a „kilencvenes évek szabályokat nem ismerő” politikai- és közéletének szabálytalanságai valójában jogilag leírható törvénytelenések, s a kisebbségeket, a magyarokat érintő, sújtó diszkriminációkat csupán eufemisztikusan hívhatjuk „tarkabarkának” és „kavalkádnak”.

Mert például Czirják Árpád azt mondja a vele készült interjúban (Rágalomhadjárat dr. Czirják Árpád érseki helynök ellen, 1998 – az írás először a kolozsvári *Szabadság* című lapban, majd az *Elvesztett méltóság* című kötetben jelent meg, s a könyvet, második kiadásban az Amerikai Erdélyi Szövetség is kiadta) –, a kolozsvári római katolikus Szent Mihály Egyházközséget 1990 első napjaitól folyamatosan ért, a cikkben tételesen felsorolt pénzügyi, jogi inzultusok, belügyi fenyegetések, a katolikus egyházat érő, folytatólagos állami-pénzügyi diszkriminációk, adóhivatali gyalázkodások, indokolatlan vizsgálatok, hamis állítások, ártatlanokat érő vádak, feljelentések tanulságaként: „ha emberjogról beszélünk ebben az országban, amit velünk műveltek, az egyenesen becsületsértés”. S hogy: tíz évvel a rendszerváltás után a „módszerek visszatérnek, mint a rémálmodok”. A társadalmi-politikai átmenetiség elhúzódását látszik igazolni a Csetri Elek történésszel folytatott beszélgetés is (*Uszító emléktábla*, 1998 –, első megjelenése: *Százötven esztendő ellenségkép. Emléktáblák és történelem*, Magyar Közélet, Kolozsvár), amelyben a város polgármesterének, a feledhetetlen Funarnak a friss, történelemhamisító akcióját értelmezteti, magyaráztatja az újságíró a történésszel. A kolozsvári Biasini fogadó falára kirakott tábláról, s annak valótlán feliratáról van szó az írásban, jelesül, hogy, olvasható a táblán is, 1848-ban „Erdélyben negyvenezer románt irtottak ki a magyarok”. A hiteles történeti kutatások adatai szerint, mondja Csetri Elek, Egyed Ákos kutatásaira is hivatkozva, a forradalomban mintegy tizennyolcezer ember pusztult el, magyar és román együttesen, ebből körülbelül tízezer volt a magyar áldozat. De 1996-ban egy 1848-ról szóló, román szerzőjű könyvben hasonlóképp még mindig a negyvenezer „román kiirtásáról szól a tétel”, a történetet román genocídiumnak nevezi a szerző, s Csetri Elek,

szelíd gyógymódként, a román történelemkönyvek tartalmainak átvizsgálását, a történelemtudományi „megbékélést”, az uszító román propaganda nyilvános visszautasítását, visszaautasíthatóságát, ezáltal a románok előtti magyar ellenségkép korrekcióját javasolja: a politikai megegyezés előfeltételeként. Ha a közelmúlt romániai parlamenti döntését eszünkbe idézzük, mely szerint a szenátus elutasította az RMDSZ azon javaslatát, hogy legyen a romániai magyarság napja (nem Románia nemzeti ünnepe!) március 15-e, s az indoka az elutasításnak: a magyarság pont március 15-ét akarja „megünnepeltetni Romániával”, holott ez a nap a pesti forradalom 12. pontját, Magyarország és Erdély unióját, és az erdélyi-érchegységi román–magyar véres összecsapásokat idézi fel, s hogy nem más a javaslat, mint a románok „megalázása”: akkor újfent töprenghetünk még egy sort az átmeneti korszak mibenlétéről. Fábián Ernő, kovásznai filozófus-közíró-pedagógus már a rendszerváltás hajnalán úgy mondta (*A reménytelenség győzelme*, 1990): 1989-ben népfelkelés volt, de nem forradalom, annak ugyanis a „tudatforradalom” volna az első jele, s épp ez maradt el, épp ez hiányzik. „Nálunk a tudatban nem történt változás, az eddig lezajlott folyamatot meg sem tudjuk határozni” – vallja, a jogállamiság kiépülése pedig akkor is hosszú folyamat, ha a történelmi átalakulást nem nehezítenék a magyarok elleni „agresszíven nacionalista” verbális és fizikai támadások. Fábián Ernő optimizmusa a Németh László-i: „Maratonnál a reménytelenség győzött”. A Király Károly politikussal készült interjú (*Nem a mézesfazék szélét nyaltam*, 1999) zárómondata pedig az eltelt évek eseményeinek tükrében utólagosan minősíthető a reménytelenség győzelmének: „Szerintem az ezredfordulóig letisztult a vad nacionalizmus, a korrupció is enyhül. Ezalatt létrejön az erdélyi magyar autonómia, ami csak rajtunk múlik és a nagyhatalmak segítségével”.

A kötet legterjedelmesebb interjúja (*Elnémult szirének*, 1992) Sütő Andrással készült. Korábban megjelent az *Erdélyi Gazda* kiadásában, a *Kökény a hóban* című kötetben, 1995-ben, majd 1999-ben a szerző az *Elrabolt méltóság* című publicisztikai könyvébe is beválogatta, első megjelenése a *Művelődés* 1992-es júniusi számában volt, de olvasható a *Beszélő* 1998 januári számában is: fontos interjúként, tanulságos témaként tarthatja számon írását a szerző. A beszélgetés idején Sütő már túl volt a számára is drámai végű, 1990 márciusi marosvásárhelyi, magyarelles pogromon, a szövegben azonban nincs erre az attackra utaló nyom, csupán az újságíró egy konkrét dátum nélküli mondata utal rá („...több támadás éri a személyedet, mi több, bántanak is az utóbbi időben...”), s talán nem tévedünk, ha ennek a visszafogott fogalmazásnak cenzurális okait is látjuk. A tárgyalás tárgya egy generáció, a romániai magyar értelmiség második világháború utáni eszmélése, politikai-szellemi térfoglalása, a társadalmi igazságosságban, a kisebbségi jogegyenlőségben, az új társadalmi rendszerben való hit, a hitben való csalatkozás folyamata. Alapvetésként néhány axiómaszerű román állítással is

szembesíti Sütő az olvasót, például, hogy a „romániai magyarság rendkívüli módon járult hozzá ahhoz, hogy Romániában gyökeret vert a kommunizmus”, sőt, ha a kisebbség a háború után a „sarkára áll”, Romániában „esetleg nem lett volna kommunizmus”. De az is lehet, idézi e meghökkentően képtelen, minden politikai józanságot nélkülöző véleményeket Sütő, hogy a magyar kisebbség – pontosabban persze senki által ki nem fejtett – sziklaszilárd ellenállása még a párizsi béketárgyalások irányát is megváltoztatta volna! Sütő higgadt, de kemény érvelőként cáfolja e történelmietlen kijelentéseket, de a maga és kisebbségi társai tévútjait sem hagyja szó nélkül; eszmélésének, önvizsgálatának, a nem esetleges, hanem rendszerszintű hibák, politikai vétségek miatti csalódásának, a kijózanodásnak a folyamatát is föltárva.

A jelzett interjú több írással együtt (például: *Ósi hitünk szellemében*, 1999; *Az értelem fénye*, 2000; *Acsarkodás nélkül a szülőföldön*) kordokumentumként olvashatók, s értékes, kiváló adalékokkal árnyalják a korszak társadalomtörténeti eseményeinek képét, amelyek – ebben ismét egyetérthetünk a bevezető írójával – a megbízható, tudományos dokumentáció hiánya miatt a „kortárs történelemírás vakfoltjainak” számítanak. Együttal azonban utaltunk erre főntebb az újságíró alkotói, világlátási, szemléleti portréját is megrajzolják. S e vonások szerint Horváth Arany kivételes közéleti kíváncsisággal, ezzel együtt rendkívüli témaérzékenységgel, problémakereső konoksággal megáldott zszurnaliszta, akit vonzanak a nehéz, bonyolult témák; a politika verbális játéka, a politikai virágnyelv mögött meghúzódó valóság tartalmak; szemléletében a kisebbségi létezés problémái centrális helyen állnak; közéleti érdeklődése a kisebbségi sors mindennapjainak egyedi emberi sorsokban is elbeszélhető, megjelenő gondoljait felé irányítják. Példámbereket, példázatos eseteket kutat fel, riportalanyai gyakorta jelenítenek meg követendőnek szánt magatartási mintákat. Mint *A csillagok nem álmodnak* című riportjának főorvos alanya, dr. Boga Olivér, a kézdivásárhelyi kórház egykori igazgatója, aki a „változás évének első pillanatától” a kórház modernizálásán törte a fejét, s használta ki az addig tiltott, nyugatról jövő vagy megszerezhető segítséget, kereste a támogatási lehetőségeket. Létszemlélete ars poeticaként, a kisebbségi, de általánosabban az értelmes emberi létezés magatartásszabályaként is értelmezhető: „Az örökös sarokba szorultságot csak az önerejében bízó, a közös érdeket láthatóan kifejezésre juttató alapállással lehet feloldani. A csökkent hitű létezés csapdahelyzete: nincs remény arra, hogy felmorzsolódásunk mérséklődjék. Nos, tennünk, cselekednünk kell, mert az örökös tiborci panasszal nem kiálthatunk eleget és hatásosan”.

A kötet egyik legszebb riportjának véljük a fazekasmesterekről írottat (*Majd helyrerakod a cserepeket*), melyben Zilah, Désháza, Körösrév fogyatkozó „gölcserjeit” faggatja Horváth Arany, s ezáltal nemcsak tájegységek hagyományozódó

mintakincseit, a közösségi kulturális értékeit sorolva elő, de a mesterséghez való hűség, a hagyományörző eltökéltség szép példáit is megmutatva. Azt a ragaszkodást, melyet a hajdani százötven révi fazekas egyik utolsója, Hasas János lehető legegyszerűbb és legmeggyőzőbb módon úgy fogalmaz meg: „Szerettem. Szeretem most is” – a korongot, a cserepet, az agyagot, a „háromágú díszítő fésűt”, a nagyapjától maradt „se nem fazék, se nem váza” edényt, mely ott állt előtte mintaként, az égetőkemence ezerfokos hőségét, a mesterségét, melynél nincs „rangsabb mesterség egy sem”. A *Kié vagy, Kraszna?* című riportban Horváth Arany tanárokat faggat: meg tudják-e szeretetni tanítványaikkal a szülőhelyüket, a sokak által szégyellt paraszti származást, vannak-e érveik a helyben maradásra, érzik-e az értelmiségi felelősséget; az Igékből várat kalotaszentkirályi falusiakat beszéltet: hogyan hat rájuk a vers, a költészettel soha nem találkozókat megérinti-e Kányádi Sándor, vagy Ady. S „*A Kalota partján*”-t szavaló Varga Kata költészettana az asszony megrendítő, személyes verselményén túl mások előtt is képes megmutatni, járhatóként ajánlani a vers felé vezető utat: „hullasd csak ki magadból a költő bánatát. Mert annak nagy bánata vala, nem tudta kisírni, s veled siratja el”. Kelemen Béla kurtapataki földműves, a *Könyve a nagy csillagos ég* című irodalmi riport hőse az „ismeretlen csillagok útjait vágyta kifürkészni”, s a többre, a jobbra törő ember megkapó példajaként mesél a saját készítésű távcsöveiről, a tanulni akaró ember elszántságáról, a saját szélerőművéről, s olyan szeretettel emlegeti a bolygókat, a falu mögött felragyogó „szivárványos sarki fényt”, a napkorong előtt vonuló Merkúrt, az „égbeli Bábelt”, hogy az újságírót stílusosan is röpteti magával: az autodidakta csillagász „esti elmékedése közben”, írja pazarul láttató képpel Horváth Arany, „nagy teleholdak tömörödnek a ribizlibokrok fölél”.

S ezek a sorstörténetek az újságíró személyiségének másik, jellegadó vonását is megmutatják: Horváth Arany mély empátiával tudja a személyes életutakról szemérmesen valló embereket hallgatni, képes a félelmeket, a zárkózottságot őszinte érdeklődésével, szenzibilitásával oldani; beszélgetőtársként sohasem megítélő, nem ridegen kívülálló attitűdje éppen hogy befogadó, megértő. Kiemelkedő példája ennek a *Halálmadár szállott a kútgémre* című írás, amely részlet az 1985-ben önálló kötetként megjelent *Pontot, vesszőt nem ismerek, de a szó mind igaz* önéletrajzi elbeszéléseiből, Csibi Istvánné Siklódi Mária vallomáskönyvéből. A kötetnek Horváth Arany részben szerkesztője, részint gyűjtője, magnójával ő állt a három elemet végzett, de életét, életsorsát másoknak tanulságul hagyni akaró parasztság asszony rendelkezésére. Az 1902-ben született Siklódi Mária életútját két háború jelölte ki, árvaságra, gyermeki cselédsorsra, menekülésre. Ötvenhét évet élt, része volt szeretetben is, megélte a társ elvesztését, része volt hosszú magányban, de bölcsessége életmintaként olvasható: „élni kell, bírni kell, ahogy a fenyők bírják”. Az *elrabolt méltóság* (1997) című kis írása Horváth Arany könyvének ugyancsak

Siklódi Mária életrajzi vallomásához kapcsolódik: azt a levélkét idézi fel benne az újságíró, melyben, halála előtt egy évvel a beszélni, mesélni vágyó asszony maga mellé invitálta őt. A parasztság asszony élettörténete, számos paraszti vallomással együtt (a kovásznai Gazda József életútvallomásokat gyűjtő-megjelentető munkásságát említjük meg itt, a műfaj jeles darabjai az ő kötetei), az oral history meghatározó és megkapó példája, az elbeszélte történelem, a tanútörténelem, a történelem alulnézeti, személyes sorsélményeken alapuló láttatása: s az elbeszélte élettörténet része egy nép történetének is.

A *Tenyérsny ország* dokumentumértékű könyv, az írások a romániai magyar kisebbség történetéhez kínálnak tanulságos adalékokat, s egyben bátor, szókimondó, példaadóan tisztességes újságírói munka tanúbizonyságai.

(*Tortoma Könyvkiadó, Barót, 2017*)

Mihályi Molnár László

Mács József: Az elcsatolt vagon

Könyvismertetés helyett gondolatok a regényről és annak világáról

Valószínűleg sokunkkal megtörtént már, hogy nem arra a buszra, villamosra vagy vonatra szálltunk fel, amelyekkel menni akartunk, de ez már csak az indulás után derült ki, és törhetett a fene, hogyan jussunk vissza a legközelebbi állomásra, lesz-e csatlakozás, célhoz érünk-e még aznap, vagy pedig valahol egy ismeretlen idegen helyen száll le ránk az este... néhány perc vagy óra is elég ebből a kilátástalan bizonytalanságból, hát még ha egy egész élet kerül (téved, kényszerül) vakvágányra.... S ezzel máris Mács József regényének a sűrűjében vagyunk, mert mint már a cím is sejteni engedi, egy ilyen helyzet pecsételi meg végleg egy ember életét, sorsának alakulását egy olyan közösségből kiszakítva, „elcsatolva”, amelyben számára egyik világháború befejezése sem hozott békét, hanem csak még nagyobb csapásokat és terheket, amikor két pogány közé szorulva és azok kényének kiszolgáltatva már csak önmagára és a jó Isten kegyelmére hagyatkozhat az ember. A miértekre, hogy mi okból történhettek meg ezek a dolgok (az ország feldarabolása, majd a szovjet lágerek, a jogfosztás, vagyonelkobzás és deportálás), a regényben ne keressük a választ, mert a valódi okokról még mindig hallgatnak a hivatalos történelemkönyvek is, bár már ismertek a hiteles dokumentumok. Ám hogy mindez miként és milyen súlyos árnyékot vetett népünkre, a felvidéki magyarokra és az egyéni sorsok alakulására is, azt a főhős, Kovács István hányatott életútjából megismerhetjük, ahogyan élete végén a csehországi szudéta vidéken magára maradván és elhagyatva mozaikszerűen felidézi a neki rendelt nyolcvan esztendő örömeit és gyötrelmeit az ózdi munkásnegyedről a Gömör vidéki kis-község boltján át a doni szénbányák kényszermunkatáborai felé, majd a sors finctoraként a deportáltak sorsára jutva az Ohre folyó partjáig. Csak a felesége és a hegedű marad hozzá hűséges, mert minden más széthullik körülötte: országok, rendszerek, közösségek, családok.

A bátkai születésű Mács József Pozsonyban nem regényíróként kereste kenyerét, s volt idő, amikor ebben is szilenciumra ítélték, de az írás volt mégis a hivatása, mert újságíróként a felvidéki magyar tájak embereivel készült riportjait kedvelték a *Hét* olvasói. Ez az élményanyag és munkamódszer érződik regényeiben is. Mint ahogy minden művében kikerülhetetlenül megjelenik a huszadik századi felvidéki magyarok életének egy-egy szelete, amelynek részese, és sorstársaival együtt leginkább szenvedő alanya volt ő is. Hogy csak néhány ilyen művét említ-

sem: *Bolondok hajóján* (2010), *Trianon harangjai* (2005), *Öröködbe, Uram...* (1998, 2003), *Magasság és mélység* (1994), *Égig érő palatábla* (1993), *Szélfúvásban* (1980), *Kétszer harangoztak* (1978), *Adósságtörlesztés* (1968).

Az író ugyan kívülről követi hőse emlékezéseit, de nem akar csupán passzív szemlélője lenni az eseményeknek, mert helyzeteivel, történeteivel, tanulságaival gondolkodásra és továbbgondolásra készít, olyan indulatokat gerjeszt, amikor már az olvasó cselekvő akarátát is megindítja, hogy nem lehet, nem szabad tovább tétlenül nézni a bűnöket, amelyeket elkövettek, az eseményeket, amelyek megtörténtek, mert csak a főhős kitalált személy, akinek kiszolgáltatottsága és megaláztatottsága ebben a szennyáradatban igazságos bíróért kiált. Az események viszont valóságok. Hőseivel azonosulva érezzük, hogy ez vérlázítóan fáj, mert akinek nem fáj, az itt már sem embernek, sem magyarnak nem mondhatja magát.

No megint egy nacionalista, aki csak a múlton kesereg! – hallom máris a sziszegő gyűlöletet a szemétdombok felől. Igen, ha nacionalista az, aki nem tagadja meg gyökereit, származását, eredetét, aki értéknek és értékesnek tartja azt, hogy ehhez a nyelvhez, ehhez a kultúrához és ehhez a közösséghez tartozhat, mert ez így jó, mert csak így őrizheti meg emberi arcát. És ha azért nacionalista, mert nem csupán az ellopott biciklijét, hanem nagyobb elrabolt értékeit is visszaköveteli, akkor én is az vagyok, Mács is az, amire csak büszke lehet, még ha a magukat szabadgondolkodónak nevező otthontalan „világpolgárok” le is hurrogják. Mert vajon miből akarhat jövőt építeni az, aki nem ismeri, nem elemzi és nem értékeli a múltat, amibe szülei, ősei, hagyományai éppen úgy beletartoznak, mint nemzetének élete, történelme, otthona, szülőföldje és élettéré? Bármelyiket is veszíti el ezekből, élete csonka lesz, jövőképe béna, mert ezek híján legfeljebb országot épít, de nem hazát, házat tervez, de nem otthont, legfeljebb kutyaólat, ahol a Kuttyák dalát lehet kitenni a falra Himnuszunk helyett. Kovács István, a regényhős nem tudja ezt így megfogalmazni, de érzi azt az hiányt, amelynek betöltésével emberi arcának tisztaságát érhetné el: társra, családra, otthonra, hazára, szerető és megértő embertársakra vágyik. Ez alakítja magatartását, ez vezérli tetteit, és ezt a mások felé forduló szeretetet akarja szétszítani még nótás kedvével, hegedűjével is. Azt remélve, hogy minél többet ad belőle másoknak, annál több marad neki, mint ama názáreti Jézus cselekedte hajdan a Genezáret-tónál a kenyér és a hal példázatával bemutatva. Gyermeki hittet teszi ezt, és nehezen viseli el, hogy az emberek többsége nem ilyen. Egy anyagias kalmárvilágban ezt az emberfajtát kelekótyának bélyegzik, mert nem akarja elfogadni, hogy a pénz, a rang, a helyezkedés és álnokság mozgatja a társadalmat, amelyben ő legfeljebb a búsképű lovag szerepét kaphatja meg. A regény hősei itt éltek, itt élnek köztünk, mert valós sorsok, valós történetek ezek, néha magunk is elképedünk, hogy velünk is megtörtént vagy megtörténhetett volna, de egy kívülálló idegen számára érthetetlen,

mint ahogy a mai gyerekek sem értik, hogy alig harminc éve is még sorba kellett állni az üzletben kifliért, tejért, szinte bármiért, mert a későn érkező már nem kapott. „És mi az, hogy hiánycikk volt a mogoró, narancs, banán, hát miért nem rendelt többet a boltos...!?” – mondják a huszonöt évnél fiatalabbak. Ugyanilyen oktalanul néznek ránk külföldön (a Kárpát-medencén kívül), amikor azt mondjuk, hogy szlovákiai magyar. Nem értik ezt sajnos még az uniós biztosok sem, pedig hát a vagonok elcsatolásában arrafelé nagy szakértelemmel bírnak. Mert ez, a gömöri kis falu helyett a csehországi Glügge véletlenül (vagy talán bizony szándékosan?) el irányított, elcsatolt vagon, mintha nagyon is hasonlítana ahhoz a helyzethez, amikor a háború végén a versailles-i palotakertben a „magas szerződő felek” jogosnak találva a Lengyel, a Szerb, a Román és a Cseh Királyság történelmi jogfolytonosságának helyreállítását, de az 1526 után Habsburg-uralom alá került (Rákóczi és Kossuth harcai után is újra rabságba hajtott) Magyar Királyságnak és a magyar népnek a jogairól elfeledkeztek. Olyannyira, hogy ELCSATOLTÁK területének kétharmadát, hogy széteszthassák a haszonleső és területrabló szomszédok között. A vagon Csehországban, a Felvidék pedig mindkét világháború után Csehszlovákiában kötött ki, és az utasainak esélyt sem adtak a jogorvoslatra. A Kovácsot kísérő hegedű is olyan, mintha egy kényszerházasságot megpecsételő lakodalom zeneszerszáma lenne, amikor a nászép egyik fele vigad és dőzsöl, de a másik rész, kiszolgáltatottan és megalázottan, mert liliumtíprással kezdődött, búslakodik. Mint egy tragikomédia, mert ami az egyiknek hozomány, az a másiknál veszteség, amit majd a trianoni hóhérok hozzájárulásával és közreműködésével a családon belüli erőszak fog követni napjainkig érvényesen és megkérdőjelezhetetlenül, vagyis a jogfosztás, deportálás, szétszórás, napirenden tartott megfélemlítés és beolvasztás. Kovács nem érti a „történelem logikáját”, ezért a deportálás idején akar visszaköltözni felvidéki házába, amit azóta persze már kisajátított magának egy hegyvidéki partizán elvtárs a Husák által meghirdetett „szláv honfoglalás” jegyében, bár ők ezt úgy magyarázták, hogy visszaveszik, ami nekik jogosan jár.... Tehették, mert az ilyen kifordult világban az érvek hatalmánál mindig erősebbek a hatalom érvei, a pánszláv-bolsevista megszállás önkénye, az „államalkotó nemzet” gátlástalansága. Az itt élők pedig úgy jártak az elmúlt száz esztendőben, mint a pályaudvaron veszteglő szerelvény utasai, hogy amikor a mellettük lévő vagonok megindulnak, azt hiszik, hogy ők mennek. Ilyen illuzórikus a határok átjárása is fejünk felett immár ki tudja hányadszor, de mindig egy másik ország, másik állampolgárság, másik államnyelv, más és másfajta diktatúra: szláv önkény, kommunista erőszak, kamatrabszolgaság következik. Mindez az itt élő őshonos magyar lakosság akarata ellenében, megkérdése nélkül, az önrendelkezés jogától is megfosztva kilenc és fél évtized óta. Mert sem a diktatúra, de még a pénzvilág önkénye sem ismeri a népakarat fogalmát. Csak azt, hogy a

népnek azt kell akarnia, amit ők rákényszerítenek. Az sem érdekli őket, hogy közben hány népet, hány közösséget, családot tesznek hajléktalanná, földönfutóvá, helyüket kereső hontalanokká. És még azt sem sejtik, hogy a céltalanná tett fiatal nemzedék majd egyszer milyen eszközökhöz nyúl a nyereszkedő országrombolók felszámolására...

A haszon és nyereség világát Kovács úr nem ismeri, ezért nem is értheti kálváriájának okát, s még felesége búskomorságának okát sem akarja meglátni, csak akkor, amikor újra magyar közösségbe kerülve felvidul az arca, mert nem patikaszerrel, hanem egészséges lélekkel lehet a lélekrontást orvosolni. A néprontások és országrontások árnyékában az emberi viszonyok is elszáradnak, a lélek is elszorvad, amelynek kárát a gyerekek és az unokák is megérzik, akik nem tudnak már harmonikus családot és meghitt otthont varázsolni a jobb anyagi viszonyok közepette sem. Olyat, amelyet a gömöri kis Habánfalván Kovács is teremtett magának, amelytől megfosztották, de minden szép emlékezés zsinórmértéke ez az otthon maradt. De az ő vonata már rég elment, mint Ady is felismeri a huszadik század hajnalán: „Fut velem egy rossz szekér...”.

A sorsát alakítani akaró, de a világrengető történelmi viharokban örökösen kényszepályára sodródó Kovács István otthonától, szülőföldjétől és rokonaitól is távol, elhagyatva és magányosan várja a mennyei szerelvényt. Életének nyolcvanadik évében szakad rá az összegező emlékezés, de hontalanságba vetetten már csak az Örökkévaló Bíró ítéletében reménykedhet, hogy majd ott kimondatik, kik is voltak a valódi hóhérai ennek a léleknyomorító világnak. Miért is hullott darabokra az Egész, ami eredendően összetartozott, hogy miért is volt „rossz szekér” az a tehervagon, amire vágyait és ingóságait felpakolta...?!

(Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc 2014)

Szíki Károly

Hinni – Maga a létezés

Gál Sándor: Nincs harmadik lehetőség

„Látni, hallani és megőrizni.
Ezért van az estéli írás...”

A könyv belső oldalán ez áll: *Diszpolgárunknak, Gál Sándornak 80. születésnapjára.*

Ez mindet elmond arról, ki emelte magasra Gál Sándor újabb termését: ahol született, Búcs község vezetősége, akivel megmaradt ez az apa-fia kapcsolat, mely a kiadások támogatása mellett a díszpolgári cím adományozásában is megkötődött.

Kemény és megmásíthatatlan ez a kölcsönös bizalom, mely régre datálódik, és a jelek szerint mindhalálig tart. Molnár Katalin szerkesztő asszony munkáját ezzel egy időben a *Gál Sándor 80* is dicséri (Búcsért-Szülőföldünkért Alapítvány gondozásában), mely átfogó összegzést készít, valamiféle lexikont állít össze megjelent könyveiből 103 oldalon át. Elgondolkodtató ez a bőség azok számára is, akik legjobb ismerői Gál Sándor munkásságának, mert bizonyára felfedeznek itt-ott egy-egy művet, amely még nem volt a kezükben.

De nem áll meg az író-költő egy percre sem, mert mint mondja: szorít, fogy az idő, s mire a *Gál Sándor 80* elkészült, máris nyomdába került, s egyidejűségben kiadták a *Nincs harmadik lehetőség* kötetét.

Találgatás helyett érdemes előre ugrani, s választ adni arra a szembe ötlő kérdésre, hogy miért is nincs 3. lehetőség? – *Igen, ha írok: élek. s ha élek --- írok! NINCS HARMADIK LEHETŐSÉG.* (93. oldalon).

A hit olyan kút Gál Sándornál, mely egyelőre kifogyhatatlan, *felajánlható valami* az olvasóinak is, hogy járuljanak ilyen kutakhoz, keressék meg sajátjukat, mert az adhat esélyt a megmaradáshoz: *Vallom, s elég régóta már, hogy csak az marad meg valóságomból – valótlanságomból, amit leírok, amit leírnék* (Visszalapozás).

Magányos az alkotó akkor is, ha hiszi, hogy megmarad valami, de ebből a valamiből jó lenne, ha itt, a földi létben is mutatkozna egy kevéssel több, sokkal több elismerés, mely érzést determináltságában halk szomorúságban él meg az alkotó.

Gál Sándor úgy élt máig, s él mindhalálig, hogy lejegyzett mindent, amit fontosnak vélt. Ő olyan ember, hogy mindenben lát valami fontosat, ezért hát nagyon sok ez a jegyzet. Dolgozószobájában meg is mutatja, mennyi még a feldolgozatlan. A feldolgozhatatlan. Mert két emberöltő vagy egy miniszteri stáb kellene ahhoz,

hogy polcairól eltűnjenek a kövér mappák, amelyekből kifolynak a megsárgult lapok. De úgy tűnnének el, hogy egy életmű jeles töredékei könyvbe formálódva kerüljenek napvilágra fojtó szorítottságukból.

Ő Bocskay hittal hisz, tervez és mindennap letesz valami fontosat az asztalra, *na ez is megvan!*- felsóhajtással. Így került olvasói elé ez a kötet is, mely 8 fejezetből és 167 oldalból áll.

Ha belegondolunk, hogy ez egy naplóból szerkesztett kisebb napló, akkor azt is mondhatnánk, hogy könnyű dolga volt, mert megírt anyagból dolgozott. De a szerkesztés kristálytisztá szándékát megérezvén már kitér ez az önös inga, mert érzékenyen olyan időtávlatokon mozgat át, megküzdött napokba úgy húzza be olvasóját, hogy az levegő után kapkod. Ügyes dramaturgiával, mert színházi ember is Gál Sándor, szünetelteti is olvasóját, apró részletekbe, mozaikokba visz, ahonnan nem nagy bravúr felszínre jönni (*Estéli írás; Nincs harmadik lehetőség*), de azután újra nekilődül szárnyas lovaival. Közben panaszkodik kicsit, mert tudja igaz művész módjára, hogy jól áll az egy alkotónak: *kiadóm nem kapott támogatást... fogytán az időm...vesztésre állok... miért, minnek, s kinek?... erős fájdalmaim vannak... fáj a tarkóm, nyelem az orvosságot... az emberi értelem csődjét mi követheti még?... üres lett felettem az ég --- csillagtalán... holnapi kilátásaim is elég bizonytalanok... elveszőben van bennem a létezés egyik fő alapja: az egyensúly biztonsága... nem lesz föltámadás!* (Nincs harmadik lehetőség). Eközben olyan remek passzusok kerülnek 3x közé, hogy azt tanítani kellene, mert életfilozófia az, egyéni létlelet, megélt áramlat, amelyből gyöngyszemek gurulnak elő. Közben Kierkegaard mélységeibe hívogat. Nem csak dokumentum a keze alatt a múlt fellapozása, odafordulása, hátratekintése és behelyezkedése az átélt világtörténelemben, hanem létfilozófia minden epizód, és az újraélés közben ott a kérdés minden esetben a jövőhöz: tedd meg, megtetted-e akkor időben, amit kellett, de mit készítesz-építesz belőle magadnak? Milyen példa lehet ez másoknak? A személyes írások így válnak mások számára példa-lehetőséggé. A közvetítés élménye lett Gál Sándor feladata, hogy a logika, a természet és a történelem hármasságában szerezzon élményt és tananyagot követőinek. Mert követő az is, aki „csak” olvassa őt. És mivel nem közömbös számára az olvasók és taníthatók száma, a cselekvésre mozgatás, így le is válik Kierkegaardról, hiszen Gál Sándor nem csak közvetít, feleletet is ad a jövőre vonatkozólag. Beleélve önmagát a szituációkba, a múltat így közvetíti, mert számára a világtörténelem nem lezárt, hanem nagyon is eleven vérző seb.

Nem volt és nem álarcos játék ma sem az ő jelenléte az irodalomban és a közéletben, bárki megismerheti legbelsőbb énjét és munkálkodása minden mozzanatát. Ezt legerősebben a *Visszalapozás* és *Az Anyanyelvi konferencia* fejezetek dokumentumai mutatják be legerősebben. Nem külsőségekben él, érzelmei olvashatóak és áthúzhatóak magunkra.

Mi a titka? Gál Sándor titka magában a lelki-szellemi építkezésben rejlik. Fáradtságos, kitartó szellemi kalandjában megszállottságot, töretlen hitet és akaratot igénylő munkát feltételez, rendíthetetlen építő ambíció sugárzik belőle messzire.

Csodák nincsenek feljegyezve és összegyűjtve nála, mégis amíg olvassuk őt, megtörténik velünk is valamiféle csoda. Mert az átlényegülés esszenciája jut el hozzánk.

Többet akar, mint a csodák gyűjteményét, őt a teljes történet, a teljes történelem érdekli.

Kálváriánk eredetét és útját, csaták történetét máig rögzíti.

Erősen nyilvánul meg, ezért szerethető, de alkalmat ad azok számára is, akik vitába szállnak vele. Az átláthatóságra törekszik minden írásában, de érzékiségében megfontolt, kiszámított távolságot tart fenn.

A melankólia a szellem hisztériája – írja Kierkegaard. Gál Sándor már-már modorosán menekül attól, hogy karjaiba essen, hiszen tudja, a melankólia az ember saját felelőtlensége, mely nem jó irányba tereli a lelket, ezért menekül a munkába, a leírt szavak egyensúlyt teremtenek létében. Nérót a szorongás gyönyörködteti, ő nem imponálni, hanem rémisztetni akar. Gál Sándor imponál, mert felül tud emelkedni – minden betegsége ellenére is – a melankólián, s alkot, tervez, új kötet összeállításába veti bele magát, mintha tolla nőtt volna, repül egyik helyről, egyik témából a másikba. Mi ez a folytonos, szünni nem akaró repdesés?

A megfejtést a könyv vége adja meg, a legvége: *az ismert irodalmunk és történelmünk évszázadait a ludak szárnyaiból kitépott és jól meghegyezett lúdtollakkal köszönhetjük!... libapásztorokorom ennek a tudásnak vetette meg a szálláshelyét.*

Ez az a kitépott lúdtoll tehát, amely megrajzolja élete munkásságát. Ez, amivel ír, és ez, amely a pontos rezgésszámot helyrebillenti a szervezetében. Ennek tudható be az a hatalmas életút, amelybe belelapoztat minket, hogy 3 évtizedes hatalmas fent-lent játékban hintáztasson át időzónákon, tájakon és roppant történéseken, de csak azokon, amelyek neki is fontosak voltak, időtállóak lettek.

Dokumentált igazságok mélyén ott kúszik, mint vezérfonál az író személyiségének önmaga tudatára ébredésének vágya, mely mára a maga örök érvényességében létezik. Ez működteti ma a buzitai alkotót, Búcs szülöttét, ki az Univerzumot faggatja. Ha kétségbeesett, ez csak azért lehetséges, mert az esztétikai élet szerint él, kilátástalannak ismert helyzetében ezért talál kiutat, a kimutatott reménytelen helyzetében is az életet szépsége szerint szemléli.

Minden találkozásban azt erősíti, hogy választani fontos, késni a választással veszélyes, mert ekkorra már eltelt egy darab idő az életből. Most e kötetben az eltelt idő egy darabját éli végig, éli újra, amit újra kell élni (A harminchármas memoranduma; Hány centi egy méter?; Egy elfelejtett dokumentum; A Csehszlovákiai Magyarok Fórumának nyilatkozata; Az Együttélés III. Kongresszusa; A

„Nagyszombati csata”; A Magyar Írók II. Világtalálkozója; Az avantgarde változat; Az 1944-es Karácsonyunk; A repülés szerelmese);

És hogy mennyire nem álarcos játék az ő jelenléte az irodalomban és a közéletben, minden itt felsorolt írása is példa, de legkivált az a rögzített beszéde, melyet 1996-ban mondott el Keszthelyen a Magyar Írók II. Világtalálkozóján: „... immár örökös kisebbségben soha semmilyen győzelem ízét nem ízlelhettem meg, s módomban ezután se lesz rá. Tudom, megtanultam a kudarcokat, a pusztulást, ama nagyot és végsőt is. Így, ha valami használható gondolat mégis előbukkan, akkor az nem lesz több és nem lesz más, mint ennek az egésznek a méltó elviselése és írásba foglalása. Mert az írás és az irodalom a megmaradás egyetlen esélye.” A 106. oldalon ennek megerősítése olvasható, immáron a nemzethez és a közösséghez kötődés hűségében: *„Hiszek az irodalom közösségi küldetésében... Én csak az egyetlen magyar kultúrában tudok gondolkodni”* (110. oldal).

Tökéletes, meghitt vallomás ez, zsinórmérték, helytetőre is kihelyezhető vízszintes-függőleges bemérő. Ezért ír változatlanul, gyomra folytán is, megcsontoltan egészségben és területiségben is. Az egyik interjú végén (A megkérdezett felveti: Végül aztán csak az a kérdés, hogy érdemes-e erre egy egész életet „eltékozolni”?

A 80. születésnapjára összegyűlt tömeg azért érkezett, hogy választ adjon erre a kétséget felvető kérdésre: hullámzó embertömeg állt sorban, hogy háláját kifejezze Gál Sándornak. És hogy igazolják: *a ludak szárnyaiból kitépott és jól meghegyezett lúdtollakkal jól bánt, beírta magát velük az Írók Nagykönyvébe.*

Kalandos és tekervényes a kéziratának sorsa, sok még a „be nem olvasott”, olvasói által nem látott lap. De... A háborúban sem hal meg minden katona, maradnak olyanok, akik nélkül a megtörténtek, a borzalmak és csodák csak a múltba vesző történetek maradnának. Még van nekünk Sándorunk, van nekünk reményünk. Hogy nem vész el egy sor sem.

Az olvasásra ajánlott könyv erős szellemi, eszmei, lelki talajból sarjad.

Aki többet akar tudni a szoborrá merevedés állapotáról, de múltunkról, magunkról is, olvassa őt és vigyen magával még egy embert, hogy meglássa: él közöttünk egy csoda, egy világitótestet aki egyszerre visz az idő még távolabbi részleteibe, de hoz közeli lelki világunk mai tartományai felé is.

(Búcsért – Szülőföldünkért Alap Alapítvány, Búcs, 2017)

P. Buzogány Árpád

Lőrincz József: Őszi fény derűje

Tetszetős kiállítású könyv jelent meg a kolozsvári Polis Könyviadónál, a székelyudvarhelyi Lőrincz József válogatott versei és műfordításai (Őszi derű. Kolozsvár, 2017). A hangsúlyos rimes-mértékes és szabadverseket meg néhány prózaverset tartalmazó kötet anyagát hét fejezetbe csoportosítva olvashatjuk, Siklody Ferenc grafikái illusztrálják a kiadványt. A 170 szövegoldalnyi könyv mérete, papíránya és illusztrációi (a könyv- és borítótér Unipan Helga munkája) folytán is kellemes érzést kelt az olvasóban, és ez talán azért is fontos, mert a formát nehezen lehet elválasztani a tartalomtól egy kiadvány esetében. A már nyugalmazott udvarhelyi irodalomtanárnak nem ez az első önálló kiadványa. Költőként saját kötettel 2002-ben jelentkezett, *Férfinyaram* címmel. A Székelyderzsben és Kányádban tanító, néprajzi gyűjtést folytató pedagógus életében 1990 abból a szempontból is nagy változást hozott, hogy a vidék szellemi központjába, Székelyudvarhelyre került a nem sokkal később Tamási Áron nevét felvevő középiskolába. Több könyvének témája a nagy íróelőd: Tamási Áron hazatérése (*Mikrofilológiai közelítések*). Székelyudvarhely, 2000; *Kőbe faragott remény. A farkaslaki Tamási-emlékkőről*. Szudv., 2005; *Kellő igék, megtartó gondolatok*. Szudv., 2007; *Idő a humorra. Anekdóták Tamási Áronról*. Szudv., 2010. Ezeket elméleti jellegű munkája, tanulmánya követte (*A kultúraváltás sikeréért*. Csík-szereda, 2006), majd feleségével, Lőrincz Ilonával együtt gyűjtött balladaanyaga *Székelypetki népballadák* címen 2014-ben jelent meg, hangzóanyag melléklettel. 2015-ben adták ki Székelydália tájnyelvének kincsei című tájszógyűjtését. Hatodik éve vonult nyugalomba, azóta a múzsa be-beles az ablakon, vagy épp homlokára is lehel: gyűltek a versek, melyek most válogatott versek, műfordítások alcímmel kerülnek az olvasó elé. Mondhatni ajándék, a szerző hetvenedik évében.

A kötet anyagát maga a szerző válogatta, rendezte ciklusokba, fejezetekbe (ugyanis szerkesztő neve nincsen feltüntetve). „Most gyűjtöm be létünk örömeit” – olvassuk *Öregkor* című versében. A könyv végi Poétai önéletrajzot olvasva kiderül: három gyerek és hét unoka tartozik még ide... A Székelydályában 1947. november 14-én született szerző szülőhelyéhez, szülőföldjéhez ragaszkodása nem csupán eddigi (nyomtatásban megjelent) munkáiból sejthető, hanem verseiben is számtalan utalást találunk erre az egész életében folyamatos élményrétegre (*Favágó dal*, *Emlék-karácsony*, *Életrajz II.*, *A dályai kertben*, *Az almafa imája* és a *Hazafelé* ciklus mindegyik verse), amint korábbi kötetéből és *A Vers* című folyóiratban megjelent lírai soraiból is kiderül. Otthon és fiatalkori élményei folytán ragadt meg fülében a népdalok ritmusa és a balladák hangvétele, ez pedig tanul-

mányai (marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskola és a bukaresti egyetem) után versekben gyönyögződött ki Lőrincz Józsefből.

A könyv címét az *Őszi derű* című versből emelte ki. Vallásos, biblikus hangulatú vers: köszönet a Teremtőnek a mindennapokért, az új fényért és új lendületért. A szerző szabad verseit ilyen és hasonlóan erős gondolatok teszik súlyosakká. Talán furán is hangzana elemi erejű gondolatokat jól csengő rímű és tökéletes ritmusú sorokba öltöztetve olvasni. Szerzőnk e forma használatával mintegy teret enged az érzelmek áradásának is, bár verselésére egyáltalán nem jellemző a részletezés, a szavak bő áradása.

A sorban legelső vers a kötet olvasója számára sajátos, bár természetesen nem ismeretlen alaphangulatot teremt, ezt ilyen megfogalmazásban olvashatjuk: növekednek az árnyak (*Nincs elég fény*). E verscímet viselő ciklusban az emberélet alkonyáról, hervadásról, sőt a megifjodás vágyáról szóló írásait olvashatjuk. „Magamra húzom a sötétséget” (*Este*), „sápadt arcomról lehull a nyár” (*Régi új dal*), „egy fekete macska les ránk, ugrásra készen” (*Létértelmezés*) – jeleníti meg a jelet, néha éppen tréfásan: „megy az unokám/ Mászom utána” (*Öröm*). E terjedelmes ciklus lényegét verscím fogalmazza meg: *Harcban az idővel*. Illetve *Zűrzavar* (ez is verscím). Régi emlékeket fogalmaz versbe (*Az almafa imája*, *Bodzák*) vagy éppen előrevetíti sorsát (*Madár*). A testi nyomorúság árnyképe (*Út az ismeretlenbe*) is felvillan, akár csak az eddigi élet értékelése, amely groteszk humorba is hajolhat (Egy dolog van, amiért én elismerésre vágyom:/ Általam lett eggyel több Jóska a világon – Névnepomra), vagy könnyedebb, mint a *Vidám vég* címűben („Annyit kérek, Uram, még:/ Könnyű legyen s szép a vég./ Csikantsanak anygálok,/ Míg halálomba halok”).

A hit manapság inkább magánügy, mint közösségi összetartó erő, a szerző azonban élete e szakaszában különösen fontosnak tartja, maga számára legalábbis, mert *Hiszek* címmel külön fejezet huszonhárom szöveget tartalmaz. Egyéni hangú imádságok (Vesd be gyarló fiadnak tudatát/ A szeretet magvaival,/ Öntözd lelke vetését a nevetés esőjével – Ima), egyházi ünnepek, események (*Újzsenge előtt*, *Reggeli ima*, *Reggeli imádság*, *Asztali könyörgés*, *Hálaima*, *Karácsony*) és más alkalmakkor keletkezett versek sorakoznak, mint címük is sejteti: *Ima derűért*, *Tavaszi zsoltár*, *Kegykerő ima*, *A Jóisten diktál*, *Elcsendesülés*, *Emlék-karácsony*).

Galilei címmel az ismert tudós lírai monológját „rögzítette” Lőrincz József, megtoldva a terjedelmes szövegrészt egy kisebb verssel, ebben olvasom: Földig aláz a szó mindenkit,/ Ha nem igaz (*Őszi ars poetica*).

A következő fejezet (*Hazafelé*) mindegyik alkotása a szülőföld ihlető hatását bizonyítja, gazdag líraisággal, csöndes szomorúsággal. Milyen is lehetne egy-egy költemény, ha már „a fejfák is haldokolnak” (*Szülőfalu*), „a hajlatokban öregedik

meg először a táj” (*Agónia II.*)? Gyermekkori emlékek bukkannak fel, erősödnek fel (*Pókháló, Falum*), illetve megidézi a rég letűnt világot, annak fontos szereplőivel együtt (*Februárban, Idill*). A szülőfalu az egész Székelyföld jelképe számára (*Adventi vers*), de talán épp azon csodálkoznánk, ha nem így lenne.

Ami még kimaradt volna az eddigi ciklusokból, az a következőbe sűrűsödött (*Románc*), a magánélet, a rokonok, a szerelem. És a múzsa, kit több versbe is beleírt a szerző, általa készülhet a költő munkapadján „szövegintarzia”. Néha Arany János-i őszikék. Természetesen a „sors-nő” is több alkotás témája, hogy csak a letisztult hangú, balladás-krónikás hangvétellű *Galambok vetélkedése* címűt emeljük ki ezek közül, ebből is a férfiúi szűkszavúságra, hálára nem jellemző sorokat idézve: „Úzlek hogy hamarabb elérd/ a vágyott Nap mögötti fényt”. Megidézi a szeretet nélküli életet is: „a házasság zörgő lánc, festett bilincs./ Nem csilingel szerelem-hívás” (*Hol szeretet nincs*). A ciklus legutolsó verse (*Költő vagyok*) próbálja feloldani az eddigi versekben feszülő ellentéteket, elsimítani a táj és a lélek ráncait, világot magához ölelő gesztussal: „én lennék maga a Csomolungma/ vagy bivalyok hunyorító szeme/ virágok lélegzete/ engedjétek meg hogy/ gondjaitokba beköltözsem/ és kiséperjem lelketek házát/ minden reggel –”

Új-zélandi sorok cím alá gyűjtötte a földgolyó másik oldalára tett látogatásuk élménymondatait, végül műfordításaiból olvashatunk, Jean Russelot, Nicolae Labiş és George Țârnea verseinek magyarítását.

Lőrincz József kötetében a szabad versek amúgy szűkszavú sorai súlyosan dobannak, máskor pedig játékosággal oldja, sőt rögtönzésszerű, könnyed feljegyzések is helyet kaptak a kiérlelt hangú versek mellett. Jól él a szinte népdalritmussá tisztult népi formákkal, rövid mondataival néha megdöbben vagy bólogatva értünk egyet a leírtakkal. A világ komorságán, ridegségén, félhományán átsüt azonban az őszi fény derűje, a szerzőből sugárzó melegség. Melegítenek bennünket is a leírt szavak.

(*Polis Kiadó, Kolozsvár, 2017*)

Ködöböcz Gábor

„Mert jól tudom, hogy az én megváltóm él”

Deé Nagy Anikó: Báró hadadi Wesselényi Kata, a hitben élő református nagyasszony

Deé Nagy Anikó illusztris portrékönyve az erdélyi kultúrhistoria legfényesebb lapjaira kívánczó kötet. A lélekteljesen szakszerű és szakszerűen lélekteljes magatartás jegyében született monográfia mögött minden dicséret csak bicegve járhat.

Bibliofil elkötelezettségű irodalmi régiség, imponáló filológiai felkészültség, kultúrantropológiai alaposztottságú történetiség, enyhén archaizáló, veretes nyelvesség és atmoszférateremtésben jeleskedő, korhű elevenség ölelkezése adja a szemet gyönyörködtető, remekbe szabott könyv legfőbb értékét és egyéni karakterét.

Deé Nagy Anikó koncepcionálisan jól átgondolt, koherens kötete könyvészeti és tipográfiai szempontból is unikumszámba megy. Az olvasáshoz kedvet csináló, grafológiai élményt nyújtó fedőborító éppúgy vonzza a tekintetet, miként a vizuális térterápiaként megjelenő Teleki Téka első és hátsó előzéklapon látható architekturális csodája.

A marosvásárhelyi épületegyüttes báró hadadi Wesselényi Kata által építtetett szárnyát ábrázoló fotó – az ikonikus könyvtár egyéb, itt nem látható részeivel együtt – a jelen könyv szerzőjének egzisztenciálisan is rendkívül kedves és fontos, hiszen évtizedeken át ezen a szakrálisnak mondható helyen dolgozott. Nem csoda, hogy Deé Nagy Anikó és a Teleki Téka neve észrevétlenül összenőtt, és szinte egyé vált a köztudatban. A kultikus intézmény egykori munkatársa és vezetője – a fényben és árnyékban megfutott évek nyomán – a jól végzett munka oltalmazó derűjével tekinthet vissza az ott eltöltött időre. Jól tudván, hogy fény és öröklét a szolgálat.

Van abban valami mélységesen meghatározó és lenyűgöző, ahogyan Deé Nagy Anikó közel hajol mindenkori témájához, amilyen körültekintő alaposággal, szeretetteljes elmélyültséggel és végtelen alázattal kezeli tárgyát. Meglehet, teljesen önkéntelen, de miközben a báró Wesselényi Katára fókuszáló múltbéli hagyományt vallatja, aközben saját értékvilágát is megvallja. Így lesz a portré egyszerismind önportré is.

A 18. századi, hitben élő református nagyasszonyt és elhivatott monográfusát szembeötlő kvalitásbeli hasonlóságok kapcsolják össze: mindketten az állandó készenlét, a folytonos szolgálat, a feltétlenül használni akaró, értéktudatos cselekvés jegyében gondolják el az Úrtól kapott kegyelmet. Életfeladatukat példásan

teljesítve ezáltal emelkedhetnek mindketten a nagy erdélyi értékmentők és értékteremtők sorába.

Rendhagyónak mondott kötete elején a szerző rögtön leszögezi, hogy özv. gróf Rhédei Zsigmondné báró Wesselényi Kata (1735–1788) református nagyaszonny esetében nincs szó egyedi életútról. Az 53 évet élt erdélyi főrangú asszonyról kirajzolódó kép lényegileg sok hasonlóságot mutat a korszak olyan ismert, kiemelkedő nőalakjainak életével, mint például Lorántffy Zsuzsanna, Zrínyi Ilona, Vajai Vay Kata, Árva Bethlen Kata és gróf iktári Bethlen Zsuzsanna. A felsoroltak kivétel nélkül megfelelnek annak a Kálvin János által megrajzolt keresztyén ember-típusnak, aki életét egyháza, közössége s mindenekelőtt Isten szolgálatába állítja. Ennek szellemében valamennyien sokat vállaló, roppant tevékeny, gyermekeiket felelősséggel nevelő, férjüket segítő, művelődéspártoló asszonyok voltak.

A szilágysági Hadadban született Wesselényi Katát szülei (Wesselényi Ferenc báró és Rhédei Zsuzsanna) igen körültekintően nevelték, majd 16 esztendőskorában férjhez adták gróf Rhédei Zsigmondhoz (1722–1758). A férj az erdőszentgyörgyi kúriára hozza ifjú feleségét, ahol – miután a férfi 36 évesen meghal – alig hét évet töltenek együtt. A 23 esztendőskorában özvegyen maradt, híresen szép fiatalasszony kezéért többen versengtek, de mindhiába.

Wesselényi Kata imanaplóiban beszámol arról, hogy milyen boldogság töltötte el, amikor 1756-ban egészséges fia született. Ferenc gyermekét egyedül is nagy gonddal neveli és taníttatja; könyvekkel látja el, és a marosvásárhelyi református kollégiumba adja. Az asszony életének második nagy próbatétele fiának 1770-ben bekövetkezett váratlan halála.

A férje után gyermekét is eltemető asszony nem roskadt magába. A lakóhelyül szolgáló kastély rendbetétele mellett a helyi templomot és iskolát is felújította, az erdőszentgyörgyi hegyen pedig kőkápolnát építtetett idejekorán elhunyt férje számára. A legjelentősebb azonban kétségtelenül a marosvásárhelyi Wesselényi–Rhédei-ház megépítése volt, amely a korabeli város egyik legtekintélyesebb épületének számított, és amely később Teleki Sámuel könyvtárépítésének (1799–1802) alapjául szolgált. Wesselényi Kata azáltal, hogy marosvásárhelyi házat Teleki Sámuel feleségére, iktári Bethlen Zsuzsannára testálta, a legnagyobb jelentőségű erdélyi közkönyvtár létrejöttének lett a részese. Ezen túl Teleki nagy ívű könyvtárteremtéséhez azzal is hozzájárult, hogy saját könyvtárának egy részét – mintegy félszáz kötet – unokahúgára, Bethlen Zsuzsannára hagyta. (Itt jegyezzük meg, hogy Wesselényi Kata saját gyűjtésből származó könyvtári állománya összesen 275 nyomtatott és kézírásos könyvet számlál.) A könyvek összetétele hűen tükrözi gazdájuk szellemiségét és életvitelét.

Wesselényi Kata könyvtárában a Szentírás több példánya is megtalálható. A vallásos munkák (imádságos könyvek, protestáns szerzők művei) mellett történelmi,

politikai, orvosi, kertészeti, gazdasági, földrajzi és grammatikai témájú könyvek is szerepelnek. Szembetűnő az orvosi, gyógyászati vonatkozású kéziratok, illetve könyvek túlsúlya. Wesselényi Kata 1757-ben Erdőszentgyörgyön azért másoltat le egy 16. századi orvosi könyvet, hogy mérges és megemésztő nyavalyák ellen tudjon használni.

Wesselényi Kata mélyen vallásos, egyházáért sokat tevő asszony volt, aki rendszeresen támogatta az iskolákat, parókiákat, egyházközségeket. Néhány eklézsiában az általa adományozott klenódiumpok átvészelték az évszázadok viharait. Különösen sok úrasztali terítő, úrvacsorai kendő adományozása fűződik a nevéhez. T. Horváth Iringó kolozsvári művészettörténész jóvoltából mára már félszáznál több Wesselényi Katához köthető textília létezéséről tudunk. A legelső hímzés 1755-ben, az utolsó 1776-ban készült.

Wesselényi Kata mindennapjainak, gazdasszonyi tevékenységének egyfajta lenyomata a szakácskönyve, melynek receptjeit maga diktálja, másoltatja. A 275 recept alapján megállapítható, hogy konyhatechnikája újszerű, hiszen használ már élesztőt, rántást, vannak levesbetétjei, rakott ételei, fagylaltjai, ismeri a madártej készítésének módját. Nagy konyhája lehetett mind az erdő-szentgyörgyi, mind a vásárhelyi háznak.

A nagyaszonny asztalánál sokan étkeztek. Asztala Táblája sok drága étkekkel, környéke pedig lenn rakva vendégekkel – olvassuk a Wesselényi Kata háztáját jól ismerő verses búcsúztató írójának tollából. Közel 100 recept ételkészítéséről szól, 30 házilag előállítható szeszes ital és szörp receptjét ismerhetjük meg. A szakácskönyvből az is kitűnik, hogy hűtőszekrény hiányában mekkora problémát jelentett a hozzávalók és az ételek tárolása, tartása. Az árnyékos, hűvös helyiségek között legfontosabb a híves pince. Jégveremre való utalás is előfordul. Mélyhűtés hiányában a friss meggyet például viaszba mártották, télen aztán leolvasztották a gyümölcsről a viaszt, és használták a nyers gyümölcsöt.

A Szakácskönyv legértékesebb része nem az ételrecepteket tartalmazó rész, hanem a vegyes háztartási teendők leírása. Találunk itt sok tartósítással kapcsolatos receptet, megismerjük Wesselényi Kata pácolási, füstölési, kandírozási technikáját, de sok recept utal a besózás, befőzés különféle megoldásaira is. Néhány recept egészségi problémák megoldására szolgál: fájdalomcsillapítás, melankóliakezelés, álmatlanság megszüntetése.

Wesselényi Kata Bethlen Zsuzsannához írott levelében az imanaplókból ismert komoly stílust viccelődő, könnyed hangnem váltja fel. A könyvben közölt másik levélben Jósika Antal Teleki Sámuelnek számol be Wesselényi Kata halálának körülményeiről és a környezetét ért veszteség nagyságáról. A legnagyobb veszteséget kétségkívül Teleki Sámuelék szenvedték el, hiszen őket anyai szeretettel szerette a grófné.

Nem maradt ránk özv. gróf Rhédei Zsigmondné báró hadadi Wesselényi Kata alakját megörökítő portré. De – amint Deé Nagy Anikó írja – a kötetben található írások segítik szellemi portréjának felvázolását. Látnivaló, hogy mi mindent vállalt magára ez a főrangú asszony, milyen példásan szolgálta családját, egyházát, közösségét, Istenét. A rászorulókat bőkezű támogatása mellett példát ad lelki nagyságból is: ahogy istenhitből táplálkozó lelkierővel viselte az életét sújtó tragédiákat.

Wesselényi Kata halálakor a verses búcsúztató ismeretlen szerzője ekként summázza a csapásokkal teli, méltósággal viselt életsorsot: „Három részre oszol fel egész élete / Melynek Leánysága volt vidám kezdete/ Osztán mi keveset Férjével élhete / Gondos özvegysége lön végzete.” Mindenképpen nagy lélekre, teherbíró hitre és nobilis jellemre vall, ahogyan az őt ért tragédiákat (férje és fia korai halála) viselte és hordozta évtizedeken át. Mélyen átélvén az utóbb Reményik Sándornál, illetve Weöres Sándornál megfogalmazott spirituális tartalmat: „Istenben az ember sír fel, emberben örül az Isten”; „Isten rajtad: végtelen könny, Isten benned: végtelen mosoly”.

A különleges műgonddal és esztétikai érzékkel megformált könyv műtárgy jellegét nagymértékben erősítik a hitélethez és szertartásokhoz kapcsolódó, a hitvalló életet személyes tárgyakkal, illetve relikviákkal kifejezésre juttató, szakralitást sugárzó fotók. A kötetkompozícióba illeszkedő, hangsúlyos üzeneteket közvetítő fényképek négy fotóművész (J. Márton Krisztina, Kovács Mária Márta, Márton Imre és T. Horváth Iringó) munkáját dicsérik.

A reformáció 500. évfordulóján, a Kolozsvári Magyar Napokra készült, Árkossy István által tervezett, szerkesztőként Jakab Márta által jegyzett könyv méltán lehet a Kriterion Könyvkiadó egyik büszkesége és Deé Nagy Anikó sokak által megbecsült, példászerű életművének egyik fő ékessége.

(Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2017)

P. Maklári Éva

Hagyomány és modernség

(*Sebők Melinda: Modern értékörzők című kötetéről*)

Sebők Melinda 2017-ben megjelent új kötete a szerző tanulmányait, recenzióit, kritikáit tartalmazza a tőle megszokott szakszerű, tudományos, az alkotásokra figyelő elemzéseivel.

A könyv szerkezetileg három fő részből áll. Az első hosszabb – Babits Mihály párbeszédei – ciklus folytatja korábbi Babits-kutatásait, bemutatja a költő viszonyát elődeihez, kortársaihoz, és utal a kortárs világirodalom Babits stílusára ható jelenségeire. „A teljesség iránti vágy foglalkoztatta”- hangsúlyozza, és ezt a modernség és a hagyomány sajátos ötvözetében kívánta megvalósítani. Már első kötetében –*Levelek Iris koszorújából* – kimutatható a műfajok és versformák gazdagsága a görög irodalomtól E. A. Poe félelmetes világán keresztül „Walt Whitman sorainak szabad áradásáig.”

Ez a teljességre való törekvés Babits tanulási módszereire is vonatkozik. A latin, a német mellett az angol izgatja leginkább, hogy fordításai minél tökéletesebben visszaadják azon költők világát, akik felkeltették érdeklődését, és „akiket úgy ültetett át magyar nyelvre, hogy nem tért el... az eredeti szövegtől” – írja a szerző.

A szerző a 2016-ban megjelent György Oszkáról írt tanulmánykötetében már utalt a két költő között – még egyetemen keletkezett és később is megőrzött – szoros barátságára, kettejük levélváltásaira, közös fordítási terveikre, ez most kiegészül kettőjük francia fordításainak összehasonlításával.

Babits sorsát az író 1927–29 között írt levelei alapján eleveníti fel utalva a Baumgarten Alapítvány rengeteg munkát, gondot adó feladataira és a *Halálfiak* című regényének műfaji gazdagságára. Ebben az időszakban jelennek meg prózai alkotásai, versei német fordításban, és ekkor fordítja le ő is magyarra Dante *Isteni színjátékának* mindhárom részét.

Babits költőtársaihoz fűződő kapcsolataiban fontos szerepet játszanak fiatal kortársai, így Illyés Gyula, Jankovich Ferenc is. Bár Illyés „Babitstól élesen eltérő költészeti elveket vallott”, kölcsönös megbecsülés és tisztelet jellemezte kapcsolatukat, és hűséges munkatársak maradtak mindvégig. Jankovich pedig 1938-ban a *Vár* folyóirat számára írt Babits-tanulmányában az új nemzedék kormányosaként említi az akkor már barátként is tisztelt mesterét.

Sebők Melinda úgy építi fel kötetének első részét, hogy a Babits vezette *Nyugat* és a székesfehérvári *Vár* közötti utat járó költők pályakezdésére is felhívja figyelmünket. Így kapnak helyet Weöres Sándor gazdag költészetének első állomásai,

akinek tehetségére a *Nyugat* több vezéregyénisége is felfigyelt, és aki Babitsot már diákköltő korában mesterének tekintette. Radnóti szemléletváltásáról szóló tanulmányában pedig hangsúlyozza a szerző a pályakezdő költő szembenállását Babitscsal, s kiemeli, hogy „később semmire sem vágyott jobban, mint arra, hogy Babits felfigyeljen rá”, és ezt öt (1931–36 között írt) teljes tisztelet hangján megszólaló levéllel bizonyítja.

A szerző Babits világnézetének, katolikus egzisztencializmusának európai párhuzamait is keresi, és megtalálja a francia Gabriel Marcel munkásságában, ezzel is bizonyítja műveltségének, költészetének sokszínűségét. Levéldokumentumokon keresztül ismerjük meg a soha nem találkozó, de egymást tisztelő Kós Károly és Babits ismeretségét vagy a kortárs Kovács András Ferenc Babits költészetét saját lírájába beépítő s mégis átalakító kötődését.

A *Modern magyar irodalom 1945 után* című második részben Rónay György és Pilinszky élményvilágát fedezzük fel. A kötet korábbi témáihoz kapcsolja, hogy Rónay is „Babits vonzáskörében indult.” Két esszében elemzi a mélyen vallásos Rónay fordításait, költészetét, erős kötődését a francia irodalomhoz, egyéni lírájának hangnemét, melyben a klasszicizmus és a modernebb – szürrealista, expresszionista – forma egyaránt helyet kap. Hangsúlyos kései, érett költészetének meghatározó motívuma, a csönd, a készülődés a végleges csöndre, amely Pilinszky verseiben is meghatározó szerepet játszik. A két költő világlátásának hasonlóságát és különbözőségét mutatja be a rövid versek tükrében Pilinszky *Négysorosát* gazdagon elemezve:

Rónay hisz a „léten túli világban,” Pilinszky „transzcendens” titkokat kutat.

A modern magyar irodalmat bemutató fejezetben fontos szerepet kap a dunántúli élményvilágból induló és európai magaslatokra jutó Nagy László, akinek költői „világa még a harmadik évezredben sem kapta meg méltó helyét az irodalmi kánonban” – vallja a szerző. Az 1960-as évek elején írt portréverseit elemzi. Ehhez a témakörhöz kapcsolódik a Takács Imre portréverseiről írt tanulmány a megidézett tragikus művészsorsokban a közös vonásokat keresve. Itt is kapcsolódunk a kötetben fontos szerepet kapott Babitshoz. Takács Imre a hozzá címzett portréban azonosul a nagy előd szenvedésével „...Elnémulok majd / megfulladok/ emberből ez maradtam / fájó torok”, de Takács Imrénél ez a „történelmi kor lenyomata” is. A magyar sorsköltészet legkiválóbb alkotójaként mutatja be a szerző Csoóri Sándor költészetét, aki „a magyarság és európaiság bartóki szintézisét valószínűsítette meg”. A kötet második fejezetének végén regényelemzéseket olvashatunk Konrád György és Mészöly Miklós műveiről.

A tanulmánykötet utolsó fejezete a *Kritikák* címet kapta, és visszatér Babitshoz, akinek 1918 és 1919 közötti gazdag levelezését Sipos Lajos rendezte sajtó alá. Sebők Melinda kiemeli az információk sokszínűségét, irodalomtörténeti jelentősé-

gét. Az *Ihletforma- stílus- magatartás* című recenziójában pedig értékeli Rónay László 2014-ben megjelent *Az ismeretlen Rónay György* című kötetét, hangsúlyozva ennek szerepét az életmű minél teljesebb megismerésében.

A kötetzáró írásokban Fejér megye ismert alkotóinak munkásságát értékeli, kiemeli legjellemzőbb költői, szépírói vonásaikat: Simek Valéria szülőföld iránti szeretetét, Szegedi Kovács György metafizikus líráját, Román Károly irodalmi barangolásait, Bakonyi István Serfőző Simonról írt monográfiáját, Káliz Sajtos József keresztény-nemzeti-népi kultúránkhoz való ragaszkodását.

Ez a kötet újabb bizonyítéka Sebők Melinda gazdag látásmódjának, felelős kutatómunkájának, alkotói fegyelmének az irodalom iránt érdeklődők őszinte öröme.

(*Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2017*)

Sz. Tóth Gyula

Csatlakozó járaton

Múltidéző kritika Lukáts János Vadliba voltam én is... című verskötetéről

Versnapló, líratörténet. Személyes történelem lírában elbeszélve. Ezzel műfajteremtő, más, a hazai irodalomtörténetben immár számon tartott produktumai sorában. Kiegészítő? Desszert ez? A szerző (noha nem versenyző) suhan az egyesben, szeli a kanyarokat, és frissítőt vesz, szusszan, verset ír. Finom, könnyed futamok, gondolatakkordok és mélylélektan, amit nem tud kibeszélni, kiírni más műfajban, hát elidőz kicsit a költészetnél. Az első darab 1959-ben íródott, nem sokkal a forradalom után.

A versek többfélék, tartalmilag, formailag; érti és érzi a lírát, szonettkedvelő. De van elbeszélő költemény (?) – vígepika, írja a jó emlékü Turcsány Péter. És vannak meghökkentő sorok: zongorán ujjgyakorlatok, lírában invenciópillanatok, amit közülük említek: *Ősz, Rekviem, Szilveszter, Gulliver, Ars poetica*. Fontos és érdekes: *1967 és 1968-ban* születtek. Érzékeny dátum: a költő ifonti eszmélése és a kor izgalmas fordulatai miatt. (Én ekkor hagyom ott a szegedi Bölcsészkart, hogy rendezem soraimat, magamat a valósággal, ahogy Lukáts János teszi más okból, csak hogy tehetsége révén ő mindezt versbe viszi. Azért a gyötrődés, az gyötrődés. Érelel, kilábalás. Folytatás.) A felsoroltak közül nekem nem az egyedüli ars poetica adja az „arcot”, sem a poétikait, sem az emberit, ezekkel mind együtt tűnik föl, áll össze, mert Gulliverrel vagyunk, Gulliverek vagyunk. Meg (vad)libák...

Az említett korszakhoz teszek hozzá valamit, a versek okán, Turcsány Péter értékelése nyomán is hangsúlyosan, meg a saját, „korabeli” életélmények érlelt párlatán át. Turcsány írja: „... aki nem lázadt, annak lelkiismeret-furdalása volt, aki pedig ellenérzésekkel túlélni tanult, ahhoz idegrendszer kellett. Lukáts az utóbbiak közé tartozott. De a proméuszi tüzet ő is átmentette közénk” (83.). A „túlélés” sokfélélt jelent, többféleképpen értelmezik, néhol még a gyávaság is ott sejlik sandán, mint stigma. Vagy nem is sandán. Ezt bármikor elő lehet venni. A „proméuszi tüsszel” egyetérték, lukátsi (alkotói, emberi) ismereteim birtokában. Számomra bizonyosság a borító árnyalata: zöld 'vad' a kezdet, halványodik a 'volt', és tisztán megjelenik az 'én'. Ez nem kimosakodás, satírozás, ez önvallomás. Anynyira voltunk vadak, hogy nem haraptunk bele senkibe, csapkodtunk, szárnyaltunk is, zugokat kerestünk és fényeket, mígnem pályánkra találtunk, néha siklottunk a vízen. Én „egyszerűen” Juhász Ferencre hangolodom, az ő hangja szól: „Te ekével, te kalapáccsal, tollal”, a rózsza illatával, valaki mosolyával, más a dalával, csak „építse, építse, építse ezt a hazát!” Ezt tette Lukáts János.

A versek dátumozása jó ötlet. (Valamikor szokásban volt, később eltűnt, csak ciklusok jelzésére használták.) Fontos, mert a szerző nagyon érzékenyen reagál a világra, s gyorsan. Éppen ezért az új stimulusok nyomán rögzíteni kell gondolatait, érzéseit, így az újonnan születő versek „nyomkövetéssel” fejezik ki a belső állapotot, rezonálva a korra. És erre ösztökélik az olvasót. Jelesül engem. Kis kitérülés következik, a fentebb említettek todalékos adalékaként. (Mindezek a Tanári noteszknöveimben, visszatérő jegyzetekben, bővebben megtalálhatók.)

1. „Távozás” az egyetemről. Menekülés? Volt konkrét alapja, „megsértődhettem”, az „egyetem fura ura” is adott volt. „Csak” tantárgyi bukás, szerencsére, kapóra jött, az „úvé” elhalasztva. Egy év „remeteség” a Balaton partján, idő, alkalom, viszonyítás: mit is akarok? A bölcsészkar az enyém? Jó helyen vagyok? Satöbbi... találkozás a valósággal – „bejött”, az eredmény ismert. A tisztázások következménye: vissza az iskolapadba. Folytatás! De: változtatások, szelidülések, a zene, a zenélés a helyére, a tudomány(os) diákkör meg előtérbe került, a nyelvszakosság mellett a főcsepás a pedagógia, mint a diszciplínák gyűjtőterepe lett. Az akkori távlatok termést hoztak: francia nyelvkönyvek, Zsolnai-pedagógia, francia–magyar kultúrákövetítés stb. (Jót tett a magyar és a világirodalom olvasása a focista Bene Feri szüleinek balatonkeresztúri szőlőjében.) És jöhetett a családi élet megalapozása.

2. Az a bizonyos, híres-hírhetd *'68-as felfordulás*. Az egyetemen, Nagy Géza professzor vezetésével alaposan foglalkoztunk Sartre-ral, a drámáival, a filozófiájával. A honi balos (liberalizálódó) értelmiségi szektor csak később tette a mozgalom vezéralakjává, ideológiai csapásokkal – Sartre a francia diáklázadás vezére... szólt a kórus. Csudát! Író volt és filozófus, a mindig ellenzékieskedő mozgalmárok csak kiforgatták gondolatait, szemezgetve kényükre-kedvükre, hogy később elhagyják. Mert nem tudtak mit kezdeni olyan kategóriákkal, mint *a szabadság, a választás, a döntés, az elkötelezettség, a cselekvés*. Így együtt már nem volt vállalható. Sartre-nál még ott az erkölcsiség. Új társadalmat vizionáltak a „csak” társadalomtudósok, a társadalom mérnökei, élükön Heller Ágnessel. Hogy miként írta le a párizsi mozgásokat Robert Merle az *Üvegfal mögött* című regényében, nem érdekelte őket. Lényeg, hogy „kitermelődött” egy új vezér, kinek képükre formált gondolataival elindították bolondító útjaikat. Nem vadliba volt ez a figura, másféle jeleket mutatott. Cohn-Benditnek hívták. (Ma jó pénzért „megváltó” mondatokat nyilatkozik a médiában, újra a franciában.)

Akkoriban a fenti szereplők nem szocializmusban gondolkodtak. Nem úgy, mint sok tisztességes francia, akiket elkapott a hév, és a saját kapitalizmusukat látva, valóban reménykedtek a változásban. Belülről pontosan látták, hogy a pénzvilág hova fejleszti önmagát. (A mai globalizált világrendet látva, mondhatjuk, igazuk volt.) Reménykedtek, de nem hazudtak maguknak, amikor nem hittek tovább. Amikor csalódtak. Ilyen a nagyszerű költő és énekes Jean Ferrat. Egy híres szerzeménye, amelyet saját maga adott elő, tanúskodik erről: *Camarade*. Lukáts Jánosnak is fontos időszak volt, amikor a dal született.

C'est un joli nom Camarade
 C'est un joli nom tu sais
 Qui marie cerise et grenade
 Aux cent fleurs du mois de mai
 Pendant des années Camarade
 Pendant des années tu sais
 Avec ton seul nom comme aubade
 Les lèvres s'épanouissaient
 Camarade Camarade

C'est un nom terrible Camarade
 C'est un nom terrible à dire
 Quand, le temps d'une mascarade
 Il ne fait plus que frémir
 Que venez-vous faire Camarade
 Que venez-vous faire ici
 Ce fut à cinq heures dans Prague
 Que le mois d'août s'obscurcit
 Camarade Camarade

C'est un joli nom Camarade
 C'est un joli nom tu sais
 Dans mon coeur battant la chamade
 Pour qu'il revive à jamais
 Se marient cerise et grenade
 Aux cent fleurs du mois de mai

(Az eredeti itt meghallgatható: <http://www.jukebox.fr/jean-ferrat/clip,comarade,vkf8v.html>)

BAJTÁRS

Szép szó ez, Bajtárs
 Szép szó, te is tudod
 A cseresznye és a gránát fonódik össze benne
 Május havának száz virága közt
 Az évek alatt, Bajtárs
 Az évek alatt, te is tudod

A te neveddel, mint egyetlen hajnali szerenáddal
 Nyíltak ajkaim
 Bajtárs, Bajtárs

Szörnyű szó ez, Bajtárs
 Szörnyű kimondani
 Hisz álarcosbál idején
 Csak reszketést kelt bennünk
 Miért jött ide, Bajtárs
 Mit akar tenni itt
 Öt óra volt Prágában
 Mikor augusztus hava elsötétült
 Bajtárs, Bajtárs
 Szép szó ez, Bajtárs
 Szép szó, te is tudod
 Hogy vadul verő szívemben
 Valaha újra élhessen
 Cseresznye és gránát összefonódva
 Május havának száz virága közt

(Sz. Tóth Gyula fordítása Kovács Aliz 12. oszt. tanuló – Eger, Dobó István Gimnázium – közreműködésével, 2106. február)

Jean Ferrat egy versben fejez ki gondolat-, érzés- és magatartásváltozást, hitelesen, sűrítve, zenével lendítve. Ugyanezen időszak Lukáts Jánosnál: érzés és látás és kifejezés elsőhajtott versekkel – a fotográfusnál pillanatfelvétel, a festőművésznél egy pötty, egy ecsetvonás a vásznon, ami egyediségében a művészetet jeleníti meg, s egyben az alkotó védjegye. Mennyi minden fér bele egy-egy lírai sóhajba! Lukáts említett versei, mint légies futamok a zongorán. Ez mind elfér együtt, mert Rodin szerint: „A festészet, szobrászat, irodalom, zene sokkal közelebb áll egymáshoz, mint az emberek általában hiszik. Mindegyikük az emberi léleknek a természettel szemben érzett érzelmeit fejezi ki”.

Ennyi mindent váltott ki az olvasóban, konkrétan bennem a karcsú kis kötet, nincs 100 oldal, szív fölött hordható. Versnapló, dátumok, történet, a magántörténelem líraelemei, díszítés, így lesz teljes az életmű. Korunkat körünkbe vonja. És így hat. Ha vadlibát lesünk a tavon.

(Megújuló Fekete-Piros sorozat, 14+2, Kráter, Pomáz, 2015)

Erdei Sándor

'56, te suhanc – forradalmunk a magyar film tükrében (Szerkesztette: Szűk Balázs)

Három a magyar igazság, három a nemzeti ünnep. Arányosan, „igazságosan” osztódnak el az évben – tavasz, nyár, ősz –, egymástól „kívánatos” távolságban. S három a magyar igazság a keresztény-családi ünnepeink tekintetében is: ugyancsak ünneptriumvirátusról beszélhetünk: karácsony, húsvét, pünkösd. Utóbbiak közül pünkösdöt értjük a legkevesebb értelemmel, s éljük meg a legkisebb hévvel. Ha úgy tetszik, '56 a nemzeti ünnepeink pünkösdje, sokan véljük úgy még ma is, hogy az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékezetéből lett nemzeti ünnep még nem nyerte el méltó helyét a tudatunkban.

Patinás nemzeti ünnep augusztus 20. és március 15. a maga romantikájával, a megszépítő messzeség azokat az eseményeket rég dicsfénybe vonta. '56 még mindig túl közel van, még élnek olyan vérbírók, akik kiemelt nyugdíjat élveznek – ha ugyan élvezni tud az ember valamit kilencvenéves korában. Az államalapítást és a nemzeti-polgári forradalmat legendásítani nagy segítségre voltak képzőművészeink, krónikaíróink és szépíróink is Anonymustól Móricz Zsigmondig, Jókai Mórtól Kós Károlyig.

Amikor pillantást vettem a szép termetű kötetre (*'56, te suhanc*), azt hittem, hogy ez Szűk Balázs szerzői könyve. Pedig a borítón nem szerepel a neve. Méretes, szép vállalkozás, különös megbecsülés jár érte a filmszakértőnek – gondoltam. Ez a gondolat megmaradt bennem azután is, hogy kiderült, ez voltaképpen egy „tanulmányantológia”, vagy még inkább esszégyűjtemény. Legalább színes a szellemiségpaletta – örvendtem akkor már ennek. Meg Déry Tibor sorainak, amelyekben írta, hogy évek óta „kétségbeesve figyeltem a magyar ifjúságot: ájultan hallgatott. Október 23-án aztán felállt, és helyreütötte a nemzet becsületét. Megrendülten és tisztelettel megemelem a kalapomat előtte! Úgy, ahogy kívántam és kértem és reméltem. 48 ifjúsága után most támadt a hazának egy 56-os ifjúsága is” – tette közzé 1956 november 2-án az Irodalmi Újság.

A rendszerváltozás után azt reméltük, hogy majd előkerülnek számol(hat)atlan gazdagságban az állampárti rezsim bűneit feltáró szép, nagy munkák, írói „hegyomlások”, de nem. Nem kerültek elő fontos művek, s érdekes módon ez a helyzet a nálunknál sokkal nagyobb elnyomatásban élő romániai magyarok esetében sem. Nem merték megírni ezeket, féltek veszélyes iratokat őrizni a padláson, a ládafia mélyén, a pincében? Restek voltak? Vagy nem hittek a rendszer végében, hogy majd valamikor napvilágra kerülhetnek az írásaik, s nem akartak hiába munkál-

kodni? Vagy mégsem volt annyira elviselhetetlen az „átkos”? Nem lenne könnyű az okokat kideríteni.

A Szűk Balázs-szerkesztette könyvben ('56, te suhanc – az 1956-os forradalom és szabadságharc magyar játék-, tévé-, animációs és kísérleti filmek tükrében) bolyongva a mozgóképvilágban találjuk magunkat, s itt bizony zömmel olyan alkotásokkal van találkozásunk, amelyeket ismerünk, ismertünk, láthatók voltak, vetítették őket. Voltak persze betiltások, akadályoztatások, késleltetések, átíratások, mindenféle kellemetlenkedések, hogy bizonyos filmszalagok meg se szülessenek, nem azért, mert nem mondanak igazat a regnáló rendszerről, hanem éppen azért, mert az igazat mondják. (És persze a valódit.) Divatozott a három t, leginkább Aczél György, a magyar kultúráirányítás vezére működtette az „oszd meg és uralkodj” elvét. Példának okáért igyekezett egymásnak ugrasztani a népieket és az urbánusokat – ami nem volt nehéz, lévén történelmi árok a két irányzat, szellemiség között. Némelyeket tiltott, egyeseket túrt, másokat támogatót. A támogatottak között tudtuk például világhírű rendezőnket, Jancsó Miklóst, aki (biztosan nem emiatt) leginkább csak közvetetten, igen átesztétizált fogalmazásban bírálta-elemezte a rendszert. Az is igaz, hogy a múlt rendszert és 1956-ot bíráló-vizsgáló-feltáró filmalkotások döntő része a rendszerváltozás után született.

Húsz szerző írása sorakozik a könyvben, dicséretes, hogy a mi (debreceni) Szűk Balázsunk több írásával is jelen van: az öt közül egyet szerzőtárssal, az ugyancsak debreceni Buka László tanár-képzőművésszel közösen írt. (S akkor már említsük meg, hogy a debreceni Kossuth-egyetemen szerezte diplomáját a könyv szaklektora is: Szíjjártó Imre, aki évekig a Hajdú-bihari Napló filmkritikusa volt.)

Előszófelét Sára Sándor írt, aki arra biztat, hogy „a felelősséget vállalni kell”. Szűk Balázs így fogalmazta meg a kötet célját: szeretne adalékokkal szolgálni az 1956 és 2016 között keletkezett filmek keletkezéstörténetéről, műfaji, stilisztikai és tematikai sajátosságairól”, részletesen ismerteti a kiemelt filmek történetét s érdemeit. Arra is törekedett, hogy viszonylagos teljességű katalógusát adja a tematikailag ide sorolható fikciós műfajú alkotásoknak. A szerkesztő kiemeli, hogy Debrecen városa „törlesztett” most a kötet megvalósításához való hozzájárulásával, ugyanis az első lövések az ávéhás fegyverekből a forradalom kitörésének napján a cívisvárosban a megyei rendőrkapitányság épülete előtt dördültek el – három civil életét kioltva.

A filmográfiai adatok, az elemző szövegek jótékonyan gyarapíthatják ismereteinket, a könyv hasznos lehet mind a laikusok, mind a beavatott (történelemben és filmművészetben jártas) olvasók számára, mindenekelőtt azonban a fiatalok látószögét szeretnék tágítani ezzel a kiadós adathalmazzal. Sorjáznak a filmcímek az *Eltűszentett birodalomtól* (1956) az *Eldorádóig* (1988), a rendezők Herskó Jánostól Vidnyánszky Attiláig, a színészekről nem is beszélve: Sinkovits Imrétől

Halász Juditig, Bálint Andrástól Eperjes Károlyig. Ezek a filmek sokszor persze csak érintőlegesen kapcsolódnak a nemzeti sorstragédia nagy témájához, sokszor az elfojtott forradalmat követő szárnyatlan életet ábrázolják-fejezik ki, sokszor csak feszült képsorokkal próbálják ostromolni „a hallgatás falát”. Vannak közöttük, amelyek mára klasszicizálódtak, beletartoznak a magyar mozgóképkultúra aranyalapjába, más alkotásoknak (etűdöknek, kísérleti filmeknek, animációknak) pedig többnyire nem is volt ambíciójuk az elévülhetetlenséget megcélozni, megelégszenek rövidebb idejű érvényességgel. *Álmodozások kora; Húsz óra; Szegénylegények; Tízezer nap; A tanú; Szerelem; Közös bűn; A ménesgazda; Megáll az idő; Szerencsés Dániel; Szamárköhögés; Napló apámnak és anyámnak; Csinibaba* - e filmek esetében szinte nem is kell megemlíteni a rendezők nevét (Szabó Istvántól Tímár Péterig, Kósa Ferencről Mészáros Mártáig), ezeket tudni-ismerni az általános műveltségbe tartozik. Sok olyan alkotás is van viszont, amelyek érdekesek, de nemigen ismertek, nagyobb figyelem járna nekik, közkeletűvé kellene válniuk, be kellene építeni őket akár még a köznapi tudatba is, amely leginkább az amerikai tömegfilm dömpingre van letapadva. Az új (mindössze egy éves) kulturális tévécsatorna, az M5 sokat tehetne ebben az ügyben.

A kötet egyik legérdekesebb tanulmányát Benke Attila írta, s talán ez is tarthat legnagyobb érdeklődésre számot a fiatalok körében, már csak a témájánál fogva is: A forradalom himnuszától a rockforradalomig – ez a címe, s a forradalomról szóló játékfilmek zenei világát elemzi. Goda Krisztina filmje (Szabadság, szerelem) a „pesti srác”-hőstípust részesítette előnyben, csak úgy, mint Vágvölgyi B. András *Kolorádó Kid* című film noirja. Ezek és más hasonló produkciók, s Bokor Attila musicalje, az „56 csepp vér” kiváltképpen a heroizmust hangsúlyozó slágerzenével dolgoznak, emlékeztetve a hollywoodi látványfilmek szellemiségére, képi és hangvilágára. Igyekeznek feledtetni, hogy egy vesztes forradalomról van szó, a hősiesség helytállásra fókuszálnak, s feszültséggel teli akciófilmzenével növelik a képi atmoszférát.

(Főnix Könyvműhely/ Debreceni Művelődési Központ, Debrecen, 2016)

Véghelyi Balázs

Kollázs, évszakokra

Minden elmúlik,
változnak az évszakok,
de a vers örök.

Zeng a csatorna,
fénybe kiálts: lángok a
barackfaágon!

Nekem most elég,
hogy süt a nap s a réten
árnyak sora ül.

Itt van az ősz, itt.
A természet feje is
tarlott bokrok közt.

Téli éjszakán
valami nagy-nagy tüzet
másoknak remélj.

(Kamera előtti rögtönzés Áprily Lajos, Utassy József, Csoóri Sándor, Weöres Sándor, Petőfi Sándor, Arany János, Berzsenyi Dániel és József Attila verseiből.)